

פתיחה

מה יעשה אדם אשר בסעודת שבת טיפוסית ערם אל צלחתו דגים ברוטב, אך כאשר התכוון לאכלם, הבחין שחלק מהם, אף על פי שכולם נלקחו מתוך אותו מגש, הינם יבשים וקשים קצת ולפיכך גם פחות טריים? האם יכול להרחיקם משאר הדגים ולאכול רק את הטריים, או שיש בזה משום בורר? ועוד, הדגים המדוברים הינם ממין רווי עצמות, האם מותר להסיר את העצמות מבשר הדג כדי לאכלו כמות? כמו כן, אם במהלך הסעודה נפל זבוב (שכמותו מצויים ליד שולחנות האוכל, ובייחוד בעונת הקיץ) לתוך כוס השתייה של אותו סועד, הם מותר לו להוציאו משם? ישנם דברים שונים אשר יאסרו בשבת כיוון שהם שייכים לגדר מלאכת בורר, ויש לדעת כיצד לפעול בדרך הנכונה על מנת לשמור שבת כהלכתה.

מבוא לאיסור בורר

מלאכת "בורר" הינה אחת מארבעים מלאכות חסר אחת אשר נעשו במשכן, ונאסרו בשבת. משמעותה של המלאכה, למעשה, היא הפרדה של דבר (בדרך כלל מאכל¹) מתוך ערימה או מצבור של דברים נוספים. היא נשנתה, יחד עם שאר המלאכות האסורות בשבת, בפרק 'כלל גדול', פרק שביעי במסכת שבת (ע"ג ע"א).

אם נסתכל ברשימת המלאכות נגלה שישנן מלאכות נוספות הדומות למלאכה זו. לדוגמה, מלאכת "מרקד" - הפרדה בין הקמח לסובין והמורסן בתערובת שנוצרה לאחר הטחינה או מלאכת "זורח" - הפרדה בין גרגרי החיטה למוץ שדבק בהם בעזרת זרייה באוויר כך שהרוח היא המפרידה.

אם כן, מדוע נמנו כולן בתור מלאכות נפרדות ולא נשנתה רק אחת מהן? הגמרא (ע"ג ע"א) עומדת על נקודה זו, ומסבירה שהמשנה התכוונה להביא את כל המלאכות שנעשו במשכן, למרות שהיו כמה מלאכות דומות. ואמנם, היו מלאכות נוספות שהן למעשה הפרדה בין דברים שונים בתערובת, אבל דווקא שלוש מלאכות אלו הובאו

---

1. מהגמרא בדף ע"ד ע"ב מסתבר שישנה ברירה גם בחפצים שאינם מאכלים. עיין עוד ביחיי אדם' כלל ט"ז סעיף ה', 'ערוך השולחן' ש"ט, ז' - ט' ו'משנה ברורה' ש"ט ס"ק ט"ו. וקצרה כאן היריעה מלפרט.

שכן כל אחת מהן נעשתה בכלי שונה (גם הרוח נחשבת ככלי לצורך הענין, כך ברש"י ע"ד ע"א ד"ה 'זורה') ונעשו בזו אחר זו.

רבינו חננאל (ע"ד ע"א) מוסיף שגם מלאכת "דש" לכאורה דומה מאוד לבורר, ואולי ניתן היה לוותר על אחת מהן. ומסביר שבין דש לבורר ישנו הבדל גדול ומהותי, והוא שבמלאכת דש ישנה הפרדה בין שני דברים המחוברים פיזית זה לזה, ובמלאכת בורר ישנה הפרדה בין דברים המעורבבים, אך לא דווקא מחוברים ממש.

לפיכך נראה שיש איסור לבורר ולהפריד בין דברים שונים המעורבבים יחד. אך האם זה אומר שכל תערובת חייבת להישאר כפי שהיא ולא ניתן לבורר כלל אפילו אם יש צורך גדול בדבר, כמו במקרה הנידון?

בהמשך הגמרא (ע"ד ע"א) מופיע בירור הלכתי בקשר למלאכה זו: כיצד אסור לעשותה ובאיזה אופנים מותר. הברייתא העוסקת במלאכת בורר נכתבה באופן המותיר סימני שאלה רבים, ונראית כאילו היא איננה שלמה:

תנו רבנן, היו לפניו מיני אוכלין, בורר ואוכל, בורר ומניח. ולא יבורר, ואם בירר חייב חטאת.

לשון הברייתא לא ברורה - האם מותר לבורר או שאסור?

את הבעיה בלשון הברייתא מנסים לפתור כמה מהאמוראים המובאים בהמשך: עולא אומר שלבורר לצורך אותו יום מותר, אך עבור יום המחרת אסור. רב חסדא אומר שלבורר פחות מכשיעור (כזית) מותר, אבל לבורר יותר מכשיעור אסור. שניהם נדחים מכח אותה הקושיה: איך יתכן שלבו ביום יהיה מותר או פחות מכשיעור יהיה מותר, הרי לאפות, למשל, אסור גם אם זה לאותו יום וגם אם זה פחות מכשיעור?

רב יוסף אומר שהאיסור הוא לבורר בעזרת כלים, ואילו לבורר ביד מותר. אך קשה גם עליו, כי לדבריו הבורר בקנון ותמחוי אסור ובנפה וכברה חייב חטאת, אך בברייתא אין מקרה של אסור, אלא רק של מותר וחייב. רב המנונא סובר שהותר להוציא אוכל מפסולת, ונאסר להוציא פסולת מאוכל. וקשה גם עליו, שכן בברייתא כתוב "מיני אוכלין" ולא מוזכרת פסולת כלל. אביי אומר שלבורר לבו ביום הוא שאסור אבל לבורר לאלתר מותר, ודעתו היא שמתקבלת בסופו של דבר מתוך גמרא זו.

דברי רב יוסף ורב המנונא נדחו רק משום שאין הם מתאימים לפרש את הברייתא, אבל הלכתית - הם נכונים.

לכן להלכה, הצריכו הפוסקים שלושה תנאים: תנאו של אביי, ובנוסף אלו של רב יוסף ורב המנונא.

תנאי ההיתר בברירה

אם כן, כדי לברור בשבת יש לקיים את התנאים: אוכל מתוך פסולת, ביד, ומיד (לאלתר). רבנו חננאל ורש"י (ד"ה 'אוכל מתוך פסולת', 'בורר ומניח לאלתר') על הגמרא מסבירים שבברירה לאלתר או בברירת אוכל מתוך פסולת אין מלאכת מחשבת (שהיא הדבר האסור בשבת) כי אין זו דרך ברירה.

לסיכום הפסיקה (וכך גם ברבנו חננאל וברי"ף, ל"ב ע"א מדפי הרי"ף), ישנן שלוש רמות: חייב - אסור מהתורה, פטור - אסור מדרבנן ומותר. הבורר אוכל מתוך פסולת ביד ומיד - מותר. מי שעושה כדבר הזה אך לא בורר ביד אלא בעזרת קנון ותמחוי - פטור. בכל מקרה אחר, בין אם לא בורר לאלתר או בורר פסולת מתוך אוכל, גם אם שאר הדברים עשה כראוי - חייב חטאת.

על פי דברנו נראה שקל מאוד להיכשל בעשיית מלאכה זו ויש צורך רב בלימוד מדוקדק של פרטיה. להלן נסביר את התנאים "אוכל מתוך פסולת, ביד ומיד" הנדרשים כדי לברור בהיתר בשבת.

תנאי ראשון - לאלתר

מתוך התנאי הראשון, 'מיד', לאלתר, נראה שאפשר לברור אם משתמש מיידית במה שברר.

אבל למעשה הגדרה זו מתירה לברור לזמן קצת יותר נרחב מזה. רבינו חננאל והר"ן (על הרי"ף שם) מגדירים את "לאלתר" כאותה הסעודה בה רוצה האדם לברור. משמע, שיכול לברור בתחילת הארוחה ולאכול מה שברר באמצעה, למשל.

ה'משנה ברורה' (שי"ט ס"ק ד' - ה') וה'ילקוט יוסף' (שי"ט ט' - י', י"ז) מוסיפים שניתן לברור גם לפני הסעודה בה מתכוון לאכול את מה שברר - וזהו "בורר ומניח" באופן המותר, אבל רק אם לא יעבור זמן רב מהברירה, וממילא הסעודה תחל בקרוב. בכל מקרה, לברור לסעודה שאחרי הנוכחית, אסור וחייב חטאת. ה'משנה ברורה' (שי"ט ס"ק ו') מוסיף שמותר לברור גם עבור אחרים המשתתפים בסעודה.

התנאי השני - ביד

תנאי זה פשוט מאוד, ומשמעו שכאשר בורר מותר לו לברור רק בעזרת ידו ולא בעזרת כלים כמו נפה וכדומה. ונשאלת שאלה גדולה, שהרי כיום יש מאכלים רבים שאוכלים בעזרת סכו"ם ולא עם הידיים, האם צריך בכל זאת להשתמש רק ביד כדי להפריד בין הדברים שבצלחת? האם הסכו"ם נחשבים כלים שאסור לברור בעזרתם?

הרב משה פיינשטיין (אגרות משה או"ח א', קכ"ד) השיב על כך שהכלים בהם אסור לברור הם אלו שתורמים ליעילות הברירה. הסכו"ם נועד רק כדי שלא ילכלך האדם את ידיו במאכלים. ה'שמירת שבת כהלכתה' (פרק ג', מ"ה, להלן ש"ס"כ) וכן ה'ילקוט יוסף' (שי"ט, ח') מוסיפים שאף אפשר לראות בסכו"ם המשך ידו של האדם, ומותר להשתמש בהם כדי לברור.

התנאי השלישי - אוכל מתוך פסולת

ראשית עלינו להגדיר לעצמנו מהו הדבר הנקרא "אוכל" ומהי בדיוק "פסולת". אבל עוד לפני כן, צריך להגדיר מהי ה"תערובת" הזו שבה קיים תנאי זה, השלישי.

בגמרא בדף ע"ד מובא סיפור על רב אסי ששטח תורמוסין בעלי עלים לפני הסועדים. הוא עשה זאת מבלי להפריד את הפירות מהעלים. הועלתה סברה שמא חושש רב אסי לברירה, ומשום כך עשה כן.

משמע מכאן, שמאכל המעורב בדבר שאינו ראוי לאכילה הריהו "תערובת"².

האם גם בשני מאכלים שייכת ברירה? ישנה מחלוקת גרסאות בגמרא:

רש"י גורס בברייתא שבפתח סוגייתנו (ע"ד ע"א): "מיני אוכלין", ולפי גרסה זו האיסור כולו הוא רק בברירת אוכל מתוך דבר בלתי אכיל, פסולת ממשית. ומכאן ניתן לדייק שברירת מאכל אחד מתוך מאכל אחר תהיה תמיד מותרת, ואפילו ללא שלושת התנאים. שאר ראשונים, כתוספות, ר"ח ורי"ף שם גורסים "שני מיני אוכלין", ולפיהם גם בשני מאכלים קיימת עדיין ברירה האסורה בשבת, והמאכל שאינו מעוניין בו יכונה "פסולת" לא משום שהוא באמת כזה, אלא משום שכרגע אינו מעוניין בו. להלכה נפסק³ כדעתם של

2. ואם נשאל, והרי אוכל מתוך פסולת מותר, ולמה לא בררם רב אסי? יש לומר שתורמוסין הם מקרה מיוחד, כיוון ששולקים אותם שבע פעמים עד שהם נעשים רכים ונימוחים. במצב כזה, אם לא מפרידים בינם לבין עליהם הם מסריחים לאחר זמן. לכן, בזמן שהם עדיין עם העלים הם נחשבים קצת פסולת וכשבורר אותם הוא בורר אוכל ופסולת מתוך פסולת ואסור, גמרא ורש"י שם.

3. רמב"ם הלכות שבת פ"ח הי"ג, שו"ע שי"ט, ג'.

אלו, שכן דעת רש"י נלמדת רק מתוך דיוק בניסוח דבריו, ולא מצאנו ראשונים נוספים שסוברים כמוהו. ייתכן אפילו שרש"י לא התכוון שידייקו כך מדבריו.

בעל 'תרומת הדשן' (סימן נ"ז) מדגיש ששני המינים הללו חייבים להיות מעורבבים בצורה כזו שאינם ניכרים, ומבאר השש"כ (פרק ג', ג' - ד') שהכוונה היא שהם מעורבבים ללא סדר ביניהם.

מעיר החפץ חיים ב'ביאור הלכה' (ד"ה 'ומניח השני') שאמנם בין השולחן ערוך לרמ"א יש הסכמה בקשר לברירה בשני אוכלים, אלא שלפי השו"ע, אם ברר אוכל מתוך פסולת, יוכל לאחר מכן לאכול אף את הפסולת, ולא דווקא את האוכל שברר. הרמ"א אוסר בזה. פוסקי דורנו, השש"כ (שם כ"ג) והילקוט יוסף (שי"ט, ט"ז) פסקו שניהם כרמ"א.

ברירה במין אחד

ראינו שבעיית הברירה קיימת בתערובת של שני מינים שונים, בהם אחד הופך לפסולת והשני לאוכל. נזכיר שהשאלה הנידונה לעיל מדברת על צלחת ובה דגים מאותו הסוג, ולמרות שחלק מהדגים פחות טריים, בכל זאת הם ראויים למאכל. האם במקרה זה שייך דין בורר?

ברור שיכול אדם לקחת חלק מתוך תערובת של מין בודד לעכשיו ולהותיר, וכל הפוסקים⁴ מתירים גם להוציא את החלק שלא רוצה מתוך תערובת של מין אחד ולהשאיר מה שרוצה, כי אין כאן תערובת כלל. ברם, הגדרת מין אחד היא שעושה את העניין לבעיית, שכן היא אינה פשוטה. לא כל המאכלים מאותו סוג נחשבים כמין אחד. ישנם חילוקים המחלקים סוגי מאכל דומים למינים נפרדים: סוגי דגים שונים, בשר מבהמות שונות (כמו בקר וכבש), הדרך בה הוכן הדבר לאכילה (צלילה, בישול), טריות המאכל - כמו במקרה שלנו, וטעמו. כמו כן, יש צורך לברר האם עליו של מאכל נחשבים אותו מין כמותו או לא.

בקשר למיני דגים, אומר 'תרומת הדשן' (סימן נ"ז) ששני סוגי דגים הריהם כשני מינים, ואין חולק עליו בעניין זה. בשאלה האם דרך הכנה שונה מחלקת בין מינים וכן האם העלים דומים למאכלים במינים או לא, ישנה מחלוקת בין אחרוני זמננו - ה'משנה ברורה' (שי"ט ס"ק ט"ו) והשש"כ (פרק ג', כ"ד והערה כ"ח) לבין ה'ילקוט יוסף' (שי"ט, כ"ד). השניים הראשונים סוברים שיש להחמיר ולומר שבישול וצלילה, למשל, יהפכו את המאכלים

4. 'תרומת הדשן' סימן נ"ז, 'בית יוסף' שי"ט, ד' ורמ"א שם.

להיות ממינים שונים, וכן עלי הפרי אינם כפרי עצמו. ה'ילקוט יוסף' נוטה להקל ולומר שסוגי הכנה אינם מחלקים וכן העלה הוא כמו הפרי, וניתן לברור ביניהם ללא חשש.

בתנאים של הבדלי טעם וטריות המאכלים, ישנה תמימות דעים בין הפוסקים: אם יש בתערובת של אותו מאכל חתיכות שאינן טריות ואף מקולקלות ישנו איסור להוציאן בעצמן מהתערובת, וצריך לברור את האוכל מתוך הפסולת. אבל מותר להוציא את החלקים הצמודים לחלקים המקולקלים אפילו שלא לאלתר, כדי שלא יתקלקלו החלקים הטובים.

בהגדרת חלקים רעים נכנסים: פירות רקובים, בשר שנקדח בחלקו, עלים מעופשים ('משנה ברורה' וש"כ שם) וכד'.

שני מאכלים החלוקים בטעמם, אף הם נחשבים מינים שונים, ומוסיף ה'משנה ברורה' (שי"ט ס"ק ט"ו) בשם ה'פרי מגדים' שבמאכלים שטעמם נתקלקל מעט, כמו תפוחים חמוצים, גם יש לחשוש לברירה עם יחידות מאותו מין שטעמן נשאר כשהיה.

לסיכום: מתוך שני מאכלים, יש לקחת את מה שרוצים, ובמין אחד מותר לקחת גם את מה שלא רוצה באותו זמן, ולהשאיר בתערובת רק את האוכל. ברם, זאת רק במקרה שבאמת כל התערובת הינה מין אחד ואינה מחולקת למינים שונים עקב אחד התנאים לעיל.

בשאלה הנידונה, ישנם בעצם שני מינים בצלחת, שכן הדגים הפחות טריים נחשבים כמין שונה. לכן, הרוצה לאכול את הדגים הטריים יותר יוכל לברור דווקא אותם ולאכול אותם בנפרד.

ברירת פסולת מתוך אוכל במוצק

עתה נעבור לשאלה הבאה: האם ניתן להסיר את העצמות המרובות מבשר הדג כדי שניתן יהיה לאכול כראוי?

בגמרא אליה התייחסנו נזכרה שיטת רב חסדא, הסובר שיש אפשרות לברור פחות מכשיעור. הרמב"ן בחידושו (ע"ד ע"א ד"ה יוכי מותר) מסביר שההוה אמינא הייתה שדבר זה מותר כשם שלא נאסור על אדם להוציא פסולת סמוך לאכילתו - שאין דרך ברירה בכך, כלומר זו לא דרך ברירה.

מדברי הרא"ש בתשובותיו (כלל כ"ב סימן ט') יש אפשרות לדייק את ההיפך (וכך מדייק ב'ביאור הלכה' שי"ט ד"ה 'הבורר פסולת'), ואולי כל ההיתר לדבר זה (הוצאת פסולת מועטה

מתוך מאכלו) הוא רק כאשר מעכב את הפסולת מלהיכנס לפיו תוך כדי אכילה, לדוגמה כאשר מסנן את הפסולת שבכוס מלהיכנס לפיו בזמן ששותה שאין זה מעין מלאכה ולכן מותר, שלא שייך בורר אלא במתקן המאכל קודם האכילה ולא כשמכניס לפיו בשעת האכילה ממש.

את הכלל שכתב הרמב"ן הבינו הפוסקים שכאשר מוציא פסולת ממאכל, יש בזה פחות משום בורר מאשר כשמוציא הפסולת מהאוכל בתוך הארוחה ממש. על כן, כתב ה'ביאור הלכה' (שם וד"ה 'מתוך אוכל') שכאשר מחזיק כבר את המאכל בידו ובא לאכול, מותר להסיר ממנו את הפסולת, ואף אין למחות ביד מי שרגע לפני הרמת המאכל לפיו, מפריד ממנו את הפסולת.

לעומתו, ה'חזון אישי' (סימן נ"ד סעיף קטן א', ג', ה') אינו לומד מדברי הרמב"ן שקל יותר מן הדין להוציא את הפסולת כשמחזיק את המאכל, ויתיר לעשות כדבר הזה רק כאשר מוציא את הפסולת כשהמאכל כבר בפיו. לכן הוא אומר שלכתחילה עדיף להפריד את המאכל מעל הפסולת, כמו להפריד את הבשר מעל העצם, ולשם כך מותר גם למשכו מעל העצם בידו או פיו מתוך הצלחת.

הרב משה פיינשטיין (אגרות משה או"ח ד', ע"ד בורר אות ז') והשש"כ (ד', י"א - י"ג, ט"ו) מורים לכתחילה כדברי ה'חזון אישי', שיש להוציא את הפסולת כאשר שם את המאכל בפיו (כמו המוציא עצם מהבשר כאשר כבר נוגס בבשר). אבל הם מוסיפים שמי שאינו יכול לעשות כך, יכול להוציא גם מהצלחת תיכף לאכילת את אותו חלק. חלקי פסולת גדולים כמו שדרת הדג, לא יתירו להוציא אלא כשיטת ה'חזון אישי', ובמקרה זה עדיף להוציא את הבשר מעל העצם.

ה'ילקוט יוסף' (שי"ט, ל"ז, מ') מתיר אף הוא להוציא את עצמות הדגים הצרות, ומוסיף שעורו של עוף הריחו חלק מבשרו, ומותר להסירו מעליו.

עד כאן דובר בקשר לעצמות, מהו להוציאן מדגים. במקרה של הוצאת גלעינים מפירות הדין קל יותר, כיון שאין זו דרך אכילה כלל לאכול פרי עם גלעינים וגרעינים.

להלכה, אומר השש"כ (ד', ט"ז - י"ז) שטוב לכתחילה להסיר את גרעיני הפירות, כמו אבטיח, דווקא מפיו, אך מותר גם לנער את חתיכת הפרי ולהפיל גרעינים, ולהסיר מבשר הפרי את אלו שנשארו תיכף לאכילה. בקשר לפירות עם גלעין, עדיף לתת לגלעין ליפול על ידי פתיחת הפרי או להפריד את הפרי מעל הגלעין, דבר שקל יותר לעשות מאשר להפריד בשר מעל עצם. אם הגלעין דבוק לפרי, כמו באפרסק, יש מתירים להוציאו ביד.

היילקוט יוסף' (שי"ט, ס"ג - ס"ד, נ"ו) מתיר להסיר גרעינים וגלעינים מהפרי בשעת האכילה, ולדעתו אין בזה איסור כלל.

ברירת פסולת מתוך אוכל בנוזל

ענה נעבור לחלק השני של השאלה, מה יש לעשות באשר לזבוב שנפל לתוך כוס השתייה, האם יש כאן משום בורר, שהרי הזבוב ניכר בתוך הנוזל?

לפי דברי הרא"ש שהובאו לעיל, נראה שיש בעיה גם בפסולת בנוזל, כיוון שהורה שם לסנן את הפסולת מהכוס לפני פיו. בשונה ממנו אומרים המהרי"א והמהריט"ץ. בשו"ת מהריט"ץ (סימן ר"ג), מביא את דברי מהרי"א שכלל אין ברירה בשעת אכילה ממש, וברגע שלוקח על מנת לאכול יכול להוציא את הפסולת מהאוכל. המהריט"ץ עצמו סובר שאין ברירה בלח, אבל יש ברירה בשעת אכילה. מכל מקום, לדעת שניהם ברירה בלח היא קלה יותר ממה שראינו עד כה, כיון שאין כאן ממש תערובת, זאת משום שהלכלוך (כמו זבוב) צף למעלה מהמשקה והריהו כאילו נברר כבר.

הט"ז (שי"ט ס"ק י"ג וביבאר היטב' ס"ק ב', ומביאו ה'משנה ברורה') חולק עליהם, ואומר שסברה זו דחוקה למדי, שכן עדיין יש נוזל על גוף הפסולת. לדעתו, כדי להוציא את הזבוב מהכוס יש לקחת איתו גם מעט מהמשקה בכפית, כדי שלא יהיה בורר פסולת מאוכל, אלא אוכל ופסולת מתוך אוכל. לשיטה זו מסכים גם ה'חזון איש' (סימן נ"ג).

הגרש"ז מלאדי (הלכתא רבתא לשבת'), לעומתם, אינו מסכים לסברות אלו וסובר שאם רוצים להוציא את הפסולת, יש להטות את הכוס עד שתישפך הפסולת עם חלק מהמשקה. אפשר גם לנשוף על הפסולת כדי שתתקרב לשפת הכוס, אבל להוציא ממש בפני עצמה אסור.

להלכה, פוסק השש"כ (ד', י"ח והערות ל"ח- ל"ט) שעדיף להחמיר כשיטת הגרש"ז, אבל יש אפשרות להסתמך על היתר הט"ז וה'חזון איש', אבל רק אם הלכלוך איננו רב. ברם, אם יש הרבה פסולת, כגון הרבה זבובים בתוך הסיר, הרי שעל ידי הוצאת הפסולת הישירה מתקן את התבשיל או המשקה וצריך לשפוך ממש, עד שתצא כל הפסולת.

היילקוט יוסף' (שי"ט, כ"ח) מורה שלמעשה אפשר להקל כמהריט"ץ, אבל הטוב ביותר הוא להחמיר ולשפוך את הפסולת יחד עם חלק מהמשקה.

סיכום

ברירה שייכת בכל תערובת של דברים ממינים שונים. תערובת היא כשלא ניכר בדיוק מקומו של כל דבר ואין המינים השונים רק קרובים זה לזה. תערובת יכולה להיות גם בסוג אחד של מאכל, כשבין היחידות הבדלים מסוימים.

על מנת לברור מתוך תערובת, יש להשתמש ביד (או סכו"ם), לברור לזמן מידי או לסעודה הקרובה, ולקחת את הדבר הרצוי מתוך מה שאינו רצוי.

במאכלים שיש בהם לכלוך או דבר המפריע באכילתם, טוב להוציא הדבר מתוך פיו בעת האכילה, אבל ניתן גם להסירם סמוך מאוד לאכילה אם אינו יכול להחמיר כך. בתערובת של מוצק ונוזל, אפשר להוציא את הכלוך עם מעט משקה, אבל יש שמחמירים לשפוך מהכוס עד שיישפך גם הכלוך ממילא.

ובתשובה לשאלה בה פתחנו, אדם שירצה לאכול אך ורק את הדגים הטריים שבצלחת, יאלץ לברור אותם לצד בפני עצמם. באשר לעצמות, טוב יהיה אם יחמיר להוציא את העצמות מפיו, אך אם אינו יכול - יוציא אותן לפני שירים את חתיכת הדג לפיו. אם הוא פוסק כ'ילקוט יוסף' יוכל לעשות זאת לכתחילה. בקשר לכוס השתייה, הטוב ביותר אם ישפוך ממנה עד שיישפך גם הזבוב, אבל ניתן גם להוציאו בכפית.